

Lietuvos laisvės kovotojų statuso pagal tarptautinę teisę klausimai ir MGB agentų smogikų bylos

LIETUVOS PARTIZANŲ KOVOS IR JOMS TAIKYTINA TARPTAUTINĖ TEISĖ

Norint atsakyti į klausimą, kaip reikėtų vertinti agentų smogikų vykdytas „operacijas“ pagal tarptautinę karo arba ginkluoto konflikto teisę, pirmiausia reikia apibrėžti, kokios tarptautinės teisės normos turėtų būti taikomos Lietuvos partizanų kovų laikotarpiui.

Nuo XIX a. vidurio priimta daugiau kaip du šimtai įvairių tarptautinių sutarčių, deklaracijų ir kitų dokumentų, reglamentuojančių ginkluoto konflikto teisę, tačiau teisinėje praktikoje dažniausiai remiamasi dviem pagrindinėmis šaltinių grupėmis: Hagos 1899–1907 m. taikos konferencijų konvencijomis bei deklaracijomis ir Ženevos 1949 m. konvencijomis dėl karo aukų apsaugos bei jų 1977 m. papildomais protokolais.

Sunku pasakyti, kurios iš šių šaltinių galėtume taikyti nagrinėjamam klausimui, nes Lietuvos partizanų kovos intensyviai truko nuo 1944 iki 1955 m. Būtent šiuo laikotarpiu įvyko didžioji tarptautinės karo ir humanitarinės teisės kodifikacija, apibendrinusi liūdną Antrojo pasaulinio karo patirtį – Ženevos 1949 m. diplomatinė konferencija, kurios metu buvo priimtos keturios Ženevos konvencijos (toliau – Ženevos 1949 m. konvencijos) dėl karo aukų apsaugos. Tačiau Lietuvos partizanams taikyti normas, kurios numatytos Ženevos 1949 m. konvencijose,

nėra paprasta dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, nors šios konvencijos ir buvo priimtose diplomatinėje konferencijoje 1949 m., tačiau jos įsigaliojo tik 1950 m. spalio 21 d. Kyla sunkumų ir dėl formalaus šių konvencijų taikymo: pirma, Sovietų Sąjunga jų dalyve tapo tik 1954 m. gegužės 10 d.; antra, nors Lietuvos Respublika 1939 m. buvo tapusi dviejų šių konvencijų pirmtakių (1929 m. Ženevos konvencijos dėl sužeistųjų ir ligonių karo lauke bei 1929 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais) dalyve, ji neturėjo galimybės formaliai prisijungti prie naujų susitarimų, o partizaninis pagrindis taip pat nebuvo padaręs pareiškimų, kad taikys šias konvencijas. Be to, ne visos šių konvencijų nuostatos buvo iš karto pripažįstamos tarptautinės paprotinės teisės nuostatomis, nes pagal tarptautinės teisės doktriną tik paprotinės teisės šaltiniai ir juose įtvirtintos normos yra privalomos šalims, kurios nėra tam tikrų tarptautinių susitarimų dalyvės.

Vadinasi, Lietuvos partizanų kovų laikotarpiui turėtume taikyti tuos tarptautinės teisės šaltinius, kurie jau 1944–1953 m. buvo įgiję tarptautinės paprotinės teisės statusą. Tai, kad jos formaliai privalomos ir Sovietų Sąjungai, ir Lietuvos Respublikai, negalėtume ginčyti.

Be didesnių abejonių prie taikytinos teisės tuo laikotarpiu galėtume priskirti šiuos tarptautinius aktus, aktualius partizaninio pasipriešinimo judėjimui:

1. 1899 ir 1907 m. Hagos II ir IV konvencijas dėl karo įstatymų ir papročių, kuriose nustatytos pagrindinės karo veiksmų sausumoje taisyklės, kombatanto samprata, belaisvių statuso pagrindai ir kiti klausimai. Atkreiptinas dėmesys, kad Sovietų Sąjunga šių konvencijų nebuvo ratifikavusi, nors jose įtvirtintos vadinamosios „visuotinio dalyvavimo“ nuostatos¹. Tačiau, kadangi jau 1945 m. Niurnbergo tribunolo nuosprendyje buvo nurodyta, kad Hagos konvencijos laikytinos tarptautinės paprotinės teisės dalimi², šiose konvencijose įtvirtinti principai laikytini privalomais ir SSRS.

2. 1929 m. Ženevos konvencijas dėl sužeistųjų ir ligonių mūšio lauke sąlygų pagerinimo bei 1929 m. Ženevos konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais (kaip minėta, šios konvencijos buvo atitinkamų 1949 m. Ženevos konvencijų pirmtakės) – nors su mūsų nagrinėjamais klausimais tiesiogiai šios konvencijos ir nėra susijusios.

LIETUVOS PARTIZANŲ STATUSO PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ KLAUSIMAI

Nuo pat 1648 m. sudarytos Vestfalijos taikos vienu svarbiausių ginkluoto konflikto teisės klausimų tapo kovojančių teisėtų karo veiksmų dalyvių, kurie dažniausiai apibendrintai vadinami kombatantais³, atskyrimas nuo civilių bei kitų ginkluotos kovos veiksmuose nedalyvaujančių asmenų (t. y. medicinos, religinio personalo, žurnalistų, kitų karines pajėgas lydinčių asmenų), kuriais grindžiama visa karo, taip pat ir humanitarinės teisės kultūra. Tik kombatanto atžvilgiu galima naudoti prievartą, net jį fiziškai sunaikinti, ir tik kombatantas turi teisę tą prievartą naudoti prieš kitus kombatantus. Kitaip tariant, ne kiekvienas žmogus, paėmęs į rankas ginklą, *ipso facto* tampa teisėtu ginkluoto konflikto dalyviu,

nes tik taip galima nors šiek tiek užtikrinti konflikte nedalyvaujančių asmenų apsaugą.

1907 m. Hagos IV konvencijos priedo „Sausumo karo įstatymų ir papročių nuostatai“ I skyriuje teisėti ginkluotos kovos dalyviai apibūdinti taip:

„1 straipsnis. Karo įstatymai, teisės ir pareigos taikomos ne tik kariuomenėms⁴, bet ir nereguliariai kariuomenei bei savanorių daliniams, atitinkantiems šias sąlygas:

- 1) turi vadą, atsakantį už savo valdinius;
- 2) gerai iš toli matomą sutartinį skiriamąjį atpažinimo ženklą;
- 3) atvirai nešioja ginklą;
- 4) vykdo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių.

Valstybėse, kuriose nereguliarūs bei savanorių daliniai sudaro kariuomenę ar jos dalį, terminas „kariuomenė“ apima tokius dalinius.

2 straipsnis. Neokupuotos teritorijos gyventojai, kurie priešui artėjant stichiškai griebiasi ginklą, kad pasipriešintų užpuolikams, tačiau nespėja susiorganizuoti į reguliarius ginkluotus būrius pagal 1 straipsnį, taip pat laikomi kombatantais, jei atvirai nešioja ginklą ir laikosi karo įstatymų ir papročių“⁵.

Pagal šiuos apibrėžimus turime atsakyti į keletą klausimų:

- 1) ar Lietuvos partizanai laikytini Lietuvos Respublikos kariuomene (arba jos veiklą tęsiančiomis ginkluotomis pajėgomis);
- 2) ar Lietuvos partizanams būtų galima taikyti cituoto dokumento I skyriaus 2 straipsnį.

Kaip žinome, 1940 m. Sovietų Sąjungai be ginkluoto Lietuvos kariuomenės pasipriešinimo okupavus ir aneksavus Lietuvą, Lietuvos kariuomenė faktiškai nustojo egzistuoti. Nors organizuojant 1941 m. Birželio sukilimą, antinacinę rezistenciją, Lietuvos laisvės armiją ir visą antisovietinį pasipriešinimą buvę Lietuvos kariuomenės karininkai atliko svarbų vaidmenį, tačiau vargu ar šiuos

judėjimus ir dalinius formaliai būtų galima laikyti tiesiogine Lietuvos valstybės kariuomenės tąsa.

Aptariant cituoto dokumento 2 straipsnį pabrėžtina, kad jis formaliai galėjo būti taikomas tik tuo atveju, kai teritorija dar yra neokupuota, o gyventojai ginklų griebiasi stichiškai. Tokie atvejai tarptautinėje ginkluoto konflikto teisėje vadinami *levées en masse*. Tuo metu, kai Lietuvoje vyko partizaninis karas, jos teritorija jau buvo okupuota seniai, o gyventojų išėjimas partizanauti, nors dažnai ir stichiškas, buvo ilgalaikis procesas. Taigi šį straipsnį pritaikyti problemiška. Kita vertus, kombatanto statuso suteikimo partizanams klausimas kaip tik buvo labai aktualus Antrojo pasaulinio karo metu, nes hitlerinės Vokietijos okupuotose teritorijose daug kur vyko partizaniniai judėjimai (Prancūzijoje, Graikijoje, Jugoslavijoje, Sovietų Sąjungoje ir kt.). Vokietija nebuvo linkusi tokių judėjimų dalyviams pripažinti kombatanto statuso, nors kai kuriems iš tokių judėjimų netgi vadovavo vyriausybės emigracijoje arba vyriausybės neokupuotoje teritorijos dalyje (pavyzdžiui, Charles De Gaulles vyriausybė, Sovietų Sąjungos vadovybė). Antihitlerinės koalicijos sąjungininkai (vadinasi, ir SSRS) tokius asmenis laikė teisėtais kovos dalyviais⁶.

Šį klausimą specialiai sprendė ir Ženevos 1949 m. diplomatinė konferencija. Ženevos 1949 m. konvencijose, detalizuojant saugomų asmenų sąrašus, atsirado tokia kategorija: „[...] kitų savigynos ir savanorių būrių nariai, įskaitant organizuoto pasipriešinimo judėjimo narius, priklausančius konflikto šaliai ir veikiančius tiek savo teritorijoje, tiek ir už jos ribų, net kai ši teritorija okupuota, jei šie [...] būriai [...] atitinka šiuos reikalavimus⁷“ (toliau vardinami jau minėti kriterijai iš 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo I skyriaus). Tačiau, kaip minėta, teisiškai gana sudėtinga Ženevos 1949 m. konvencijų nuostatas taiky-

ti Lietuvos partizaniniam judėjimui. Vis dėlto pažymėtina, kad šios teisinės nuostatos jau tuo metu buvo patvirtintos atitinkamos valstybių praktikos, o tai įrodo jų paprotinį pobūdį.

Kalbant apie ryšio tarp rezistencinio judėjimo ir Lietuvos kariuomenės (o imant plačiau – Lietuvos Respublikos) nustatymo problemą būtina turėti galvoje, kad partizaninis judėjimas susiformavo kaip atsakas į Lietuvos okupaciją, kuri jau savo esme buvo neteisėtas aktas tarptautinės teisės požiūriu, pažeidžiantis Tautų Sąjungos 1919 m. statutą, Briano Kelogo (Paryžiaus) 1928 m. paktą dėl atsisakymo nuo karo kaip nacionalinės politikos priemonės, Jungtinių Tautų 1945 m. Chartiją ir joje įtvirtintą principą, draudžiantį naudoti jėgą ir grasinti jėga. Visos „kosmetinės“ interpretacijos dėl okupacijos ir aneksijos teisėtumo, teisėto valdžios perdavimo „liaudies vyriausybei“ ir kt. laikytinos nepagrįstomis, o kartais netgi akivaizdžiai tendencingomis⁸.

Todėl partizaninį pasipriešinimą reikėtų vertinti kaip valstybės teisės į savignyą, vieną iš seniausių tarptautinės teisės institutų, įgyvendinimą. Nors Lietuvos Respublika nesugebėjo suformuoti tikros ir užsienio valstybėse pripažintos vyriausybės emigracijoje, kuri visiškai atstovautų okupuotai tautai (veikė diplomatinė tarnyba ir Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas), partizaninio judėjimo tikslai (atkurti Lietuvos nepriklausomybę ir demokratinę santvarką), jo mastas ir turėtas tautos palaikymas leidžia teigti, kad, kaip nustatyta „Pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso“ įstatymo preambulėje, būtent partizaninio judėjimo vadovybė buvo aukščiausioji teisėta Lietuvos politinė ir karinė valdžia.

Taigi anksčiau cituoti apibrėžimai iš esmės pagrindžia teiginį, jog Lietuvos partizaninio pasipriešinimo dalyviai turėtų būti

laikomi kombatantais tuo metu galiojusios tarptautinės teisės ir valstybių praktikos požiūriu.

AGENTŲ SMOGIKŲ VEIKLOS VERTINIMAS TARPTAUTINĖS TEISĖS POŽIŪRIU

Padarę išvadą, kad Lietuvos partizanai buvo kombatantai, teisėti karo veiksmų dalyviai tarptautinės ginkluoto konflikto teisės požiūriu, turime išnagrinėti, kaip reikėtų vertinti agentų smogikų veiksmus pagal šios teisės kriterijus. Pabrėžtina, jog vienas svarbiausių principų, įtvirtintas ir minėtose Hagos konvencijose, yra tas, kad kovojančių šalių taikomi būdai pakenkti priešininkui nėra neriboti.

Taigi pirmiausia turėtume atsakyti į klausimą, ar būdai, kuriuos taikė agentai smogikai ir jų vadovybė, yra teisėti kariavimo būdai. Istorikas Mindaugas Pocius rašo: „1953 m. MGB kovos su ginkluotuoju pogrindžiu strategija ėmė keistis. Svarbiausiu tikslu tapo legendinių štabų kūrimas ir partizanų vadų verbavimas agentais smogikais. 1950 m. SSRS valstybės saugumo ministras V. Abakumovas LSSR MGB vadovybei įsakė: „Panaudoti visas galimybes sprendžiant pagrindinį uždavinį – per agentūrą įsiskverbti į banditinių nacionalistinių formuočių centrus, štabus ir kitas vadovaujančias grandis, išsiaiškinti jų sudėtį, slapstymosi vietas ir sulaikyti visus dalyvius arba fiziškai juos sunaikinti“⁹. Tokių veiklos metodų taikymas atsispindi ir agentų smogikų bylose. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2002 m. birželio 4 d. nutartyje dėl baudžiamosios bylos Nr. 1-14 joje kaltinamų agentų smogikų veikla apibūdinama taip: „Ramojus kartu su agentų smogikų būriais, apsimesdamas ir toliau partizanu, turėdamas kaip vadas partizanų pasitikėjimą, susitikdavo su partizanais, susitikimų metu, panaudo-

jus šią apgaulę, agentai smogikai šaudydavo partizanus vietoje“ (t. 10, p. 230), „eiti į susitikimus su partizanais ir juos suiminėti [...]. Į susitikimus su tikrais partizanais eidavo su grupe, apsimesdavo partizanais. Susitikimų metu būdavo suimtų ir sušaudytų“.

Tarptautinėje ginkluoto konflikto teisėje daromas skirtumas tarp teisėtų ir garbingų kovos būdų ir negarbingų, klastingų kovos būdų. Pirmiausia skiriamos „apgaulės“ ir „karinės gudrybės“ sąvokos. Šis skirstymas yra vienas seniausių; nuo pat senų laikų negarbingi kovos būdai, kai iš priešininko apgaulė atimama galimybė pasipriešinti, buvo laikomi nusikalstamais ir prilyginami karo nusikaltimams¹⁰. Ženevos 1949 m. konvencijų I papildomojo protokolo 37 straipsnio 1 dalyje apgaulė apibrėžiama taip: „Apgaulė – tai veiksmai, kuriais siekiama įgyti priešininko pasitikėjimą, priversti jį patikėti, kad jis turi teisę į apsaugą arba privalo gauti tokią apsaugą remiantis tarptautinės teisės normomis, taikomomis ginkluotų konfliktų metu, tam, kad būtų galima pasinaudoti šiuo pasitikėjimu“. Nors, kaip minėta, I papildomas protokolas priimtas tik 1977 m., tačiau negarbingų kovos būdų draudimo principas užfiksuotas gerokai ankstesniuose doktriniuose ir konvenciniuose tarptautinės teisės šaltiniuose. Pavyzdžiui, dar pagal 1880 m. parengtą pavyzdinį Oksfordo karo įstatymų vadovo 8 straipsnio punktą b nustatoma: „Yra draudžiama [...] klastingai kėsintis į priešų gyvybę, pavyzdžiui, samdant apmokamus žudikus arba imituojant pasidavimą“¹¹. 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 23 straipsnis nurodo: „Papildomai prie draudimų, įtvirtintų specialiose konvencijose, yra ypač draudžiama: [...] b) klastingai žudyti ar žaloti asmenis, priklausančius priešų valstybei ar kariuomenei“¹². Be to, I papildomo protokolo komentare pabrėžiama, kad I papildomo protokolo nuostatos tik išplėtoja principą, iš esmės įtvirtintą Hagos taisyklėse¹³, vadinasi,

šios nuostatos turėtų būti taikomos ir mūsų nagrinėjamais atvejais.

Paanalizavus agentų smogikų veikimo būdus, akivaizdu, kad jie visiškai atitinka „apgaulės“ sąvoką: agentai smogikai veikdavo klasta, taip įgydavo partizanų pasitikėjimą ir juos sunaikindavo arba perduodavo SSRS represinėms struktūroms.

Tačiau yra ir kita sąvoka, kuri ginkluoto konflikto teisėje vadinama „karine gudrybe“. Ženevos 1949 m. konvencijų I papildomo protokolo minėto 37 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad „Karinės gudrybės nedraudžiamos. Šios gudrybės – tai veiksmai, kuriais siekiama suklaidinti priešininką arba paskatinti jį veikti neapgalvotai, tačiau jie nepažeidžia jokių tarptautinės teisės normų, taikomų ginkluotų konfliktų metu, ir nėra išdavikiški, nes nepasinaudojama priešininko šalies pasitikėjimu, saugumu, kurį užtikrina šios teisės“¹⁴. Tokiomis gudrybėmis laikomos pasalos, pasinaudojimas geresnėmis geografijos žiniomis, priešo klaidinimas melaginga informacija (pavyzdžiui, 1944 m. sukurta „pripučiamą“ sąjungininkų armija invazijos į Normandiją išvakarėse) ir kt. Neabejotina, kad prieš partizanus SSRS represinės ir karinės struktūros naudojo karines gudrybes, tačiau, kaip matome iš apibrėžimo, agentų smogikų veiksmų laikyti gudrybe negalime, nes, pirma, jie pažeidžia anksčiau minėtas tarptautinės teisės normas, antra, jie yra išdavikiški, nes naudojamasi priešininko pasitikėjimu, kuris įgyjamas neteisėtais būdais.

Apibendrinant galima teigti, kad agentų smogikų taikyti kovos metodai laikytini apgaule tarptautinės ginkluoto konflikto teisės požiūriu, o kadangi apgaulė tarptautinėje teisėje yra draudžiama, ją taikantys asmenys laikytini darančiais karo nusikaltimą, t. y. veiką, pažeidžiančią karo įstatymus bei papročius, už kurių kyla atsakomybė ir pagal tarptautinės, ir pagal nacionalinės teisės normas.

KAI KURIE AGENTŲ SMOGIKŲ VYKDYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMO IR ĮRODYMŲ KLAUSIMAI

Įtariamų agentų smogikų B. Viater, P. Preikšaičio, I. Tamošiūno, K. Kregždės ir A. Lapinsko byloje šie asmenys buvo kaltinami genocidu, t. y. siekimu sąmoningai sunaikinti politinę Lietuvos gyventojų grupę – partizanus pagal LR BK 71 str. Kaip pažymi savo pranešime B. Gailius, „Pirmosios instancijos (Vilniaus apygardos) teismas iš principo pripažino kaltinimo poziciją. Nebuvo paneigta tai, kad LSSR MGB turėjo tikslą fiziškai sunaikinti atskiros politinės grupės narius – partizanus ir jų rėmėjus. Taip pat *nebuvo paneigta ir tai, kad LSSR MGB agentų smogikų veikla gali būti traktuojama kaip genocido vykdymas* [išskirta mūsų. – J. Ž.]“.

Vis dėlto pažymėtina, kad Lietuvos teismai ir teisinė sistema iš tiesų genocidą traktuoja labai plačiai, nors tarptautinėje teisėje ir tarptautinių baudžiamųjų teismų praktikoje genocido nusikaltimo įrodinėjimas yra ypač komplikotas bei kruopštus.

Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų tribunolas buvusiai Jugoslavijai (toliau – Jugoslavijos tribunolas) iš 35 baigtų bylų kol kas tik vieną asmenį – Radislavą Krstičių – nuteisė už genocidą¹⁵. Tribunolas vienoje byloje pateikė procentinius apskaičiavimus, kiek serbų koncentracijos stovyklose buvo nužudyta musulmonų ir kroatų (2–2,8 proc.). Remdamasis šiais skaičiavimais padarė išvadą, kad vargu ar tokį skaičių galima kvalifikuoti kaip esminę grupės dalį¹⁶, nes, norint įrodyti genocidą, reikia, kad būtų sunaikinta grupė ar esminė jos dalis. Todėl kaltinamųjų veikos nebuvo kvalifikuotos kaip genocidas. Tačiau aptariamoje agentų smogikų byloje panašūs kriterijai nebuvo taikomi, nors istorikai ir yra apskaičiavę, kiek buvo veiksminga agentų smogikų veikla¹⁷.

Įdomu ir tai, kad agentų smogikų byloje iš esmės nebuvo detaliai analizuotas tikslas, kurio siekė kaltinamieji. Įrodinėjant tikslą ir kitus subjektyvius požymius pasitenkinama tuo faktu, kad LSSR MGB, kaip represinė struktūra, turėjo tikslą sunaikinti Lietuvos rezistencijos dalyvius, o kadangi užverbuoti asmenys sąmoningai sutiko dirbti šioje struktūroje, tai laikoma pakankamu tikslo įrodymu.

Tokia „kontekstinio įrodinėjimo“ praktika nesvetima ir tarptautiniams teismams. Pavyzdžiui, šiuo metodu dažnai naudojasi tiek Jugoslavijos, tiek Jungtinių Tautų tribunolas Ruandai (toliau – Ruandos tribunolas). Šių tribunolų „Proceso ir įrodymų taisyklėse“ 93 taisyklėje nurodyta: „Įrodymai apie nuoseklų elgesio modelį, susijusį su sunkiais Statute įtvirtintais tarptautinės humanitarinės teisės normų pažeidimais, gali būti priimami teisingumo interesais“¹⁸. Minėtos R. Krstičiaus bylos apeliaciniame sprendime rašoma: „Kaip jau minėta, byla prieš Radislavą Krstičių buvo paremta netiesioginiais įrodymais ir Teismo kolegijos sprendimai daugiausia pagrįsti aplinkybių ir faktų deriniu. Nuteisdama Krstičių kaip nusikalstamo susivienijimo genocidui vykdyti dalyvį, Teismo kolegija rėmėsi įrodymais, kad jis žinojo apie generolo Mladičiaus ir kitų VRS vadovybės narių vaidmenį sunaikinant Srebrenicos Bosnijos musulmonus [...], ir įrodymais, kad Radislavas Krstičius prižiūrėjo savo valdinius, dalyvaujančius šiose egzekucijose“. Teismo kolegija nustatė, kad generolai Krstičius ir Mladičius nagrinėjamo periodo metu nuolatos bendravo. Teismo kolegija konstatavo: „Jei generolas Mladičius žinojo apie žudymus, natūralu, kad Krstičius taip pat žinojo“. Vis dėlto pažymėtina, kad kaltinamojo Krstičiaus advokatai būtent ir kritikavo tokį įrodinėjimą, kuris daugiau pagrįstas aplinkybėmis, o ne kaltinamojo asmeninio santykio su veika nustatymu, esą toks įrodinėjimas sunkiai suderinamas su atsakomybės individualizavimo principu.

Tačiau net jei ir pritartume kaltintojų ir teismo nuomonei, jog agentų smogikų veiksmai yra genocido vykdymas, norime atkreipti dėmesį, kad LR BK yra numatytas dar vienas nusikaltimas, pagal kurį, mūsų manymu, taip pat būtų galima kvalifikuoti agentų smogikų veiklą. Kalbame apie 112 straipsnį, kuris vadinasi „Uždraustų karo priemonių naudojimas“. Šiame straipsnyje sakoma: „Tas, kas pažeisdamas Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ar visuotinai pripažintų tarptautinių papročių dėl karo priemonių ar kariavimo būdų nuostatas įsakė karo veiksmuose panaudoti arba panaudojo uždraustas karo priemones ar kariavimo būdus, baudžiamas [...]“.

Kita vertus, yra aiškios priežastys, kodėl agentų smogikų veikla nebuvo kvalifikuota pagal šį nusikaltimą: pirmiausia, agentų smogikų bylos buvo pradėtos 1994 m., kai LR BK buvo iš esmės panaikinti kiti karo nusikaltimai, o nauja atitinkamo skirsnio redakcija atsirado tik 1998 m. Antroji priežastis yra ta, kad pagal LR BK 3 straipsnio 3 dalį 112 straipsnis atgaline data negalioja, kitaip negu 99 straipsnis (buvęs 71 str.) ir dar kai kurios kodekso nuostatos. Nelabai aišku, kodėl įstatymų leidėjas padarė tokią išimtį, tačiau akivaizdu, kad ji užkerta kelią taikyti šį straipsnį nusikaltimams, padarytiems prieš penkiasdešimt ir daugiau metų.

IŠVADOS

1. Nustatant 1944–1955 m. ir vėliau kovojusių Lietuvos partizanų statusą reikėtų iš esmės remtis tais tarptautiniais ginkluoto konflikto ir tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniais, kurie jau tuo metu buvo laikomi paprotiniais tarptautinės teisės šaltiniais: 1899 ir 1907 m. Hagos II ir IV konvencijomis dėl karo įstatymų ir papročių, Ženevos 1929 m. konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių mūšio lauke sąlygų pagerinimo bei Ženevos

1929 m. konvencija dėl elgesio su karo belaisviais.

2. Lietuvos partizanai laikytini kombatantais, t. y. teisėtais karo veiksmų dalyviais pagal tarptautinėje teisėje taikomus kriterijus, išdėstytus anksčiau minėtose Hagos konvencijose. Nors Hagos konvencijose tiesiogiai ir nekalbama apie partizaninio judėjimo dalyvius, tačiau valstybių praktika Antrojo pasaulinio karo metu, taip pat Niurnbergo 1945 m. tribunolo nuosprendis leidžia teigti, kad tuo metu jau galiojo paprotinė norma, pagal kurią partizaninių judėjimų dalyvius galima priskirti kombatantams.

3. Agentų smogikų taikyti kovos su partizanais būdai pagal tarptautinę teisę laiky-

tini karo nusikaltimu – apgaule, t. y. veiksmais, kuriais siekiama įgyti priešininko pasitikėjimą, priversti jį patikėti, kad jis turi teisę į apsaugą arba privalo gauti tokią apsaugą remiantis tarptautinės teisės normomis, taikomomis ginkluotų konfliktų metu, tam, kad būtų galima pasinaudoti šiuo pasitikėjimu.

4. Pagal požymius agentų smogikų veikla labiausiai atitinka LR BK 112 straipsnyje nurodyto nusikaltimo „Uždraustų karo priemonių naudojimas“ dispoziciją. Tačiau ši BK norma negali būti taikoma atgaline data, be to, keliant bylas agentams smogikams, jos iš viso nebuvo BK, todėl pagal ją kvalifikuoti agentų smogikų veiksmų negalima.

Nuorodos

¹ Ši nuostata reiškia, kad šalys gali atsisakyti taikyti konvenciją, jei bent viena iš konflikte dalyvaujančių šalių nėra konvencijos dalyvė.

² L. C. Green, *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Sec. Edition, Manchester Univ. Press, 2000, p. 34.

³ Šis terminas, kilęs iš prancūzų kalbos, tapo visuotinai priimtu, nors konvencijos vartodavo ir jo atitikmenis kitomis kalbomis, pavyzdžiui, angl. *Belligerent*.

⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad pagal tarptautinę teisę, kas yra valstybės kariuomenė ar ginkluotosios pajėgos, apsibrėžia pati valstybė pagal savo nacionalinius įstatymus.

⁵ *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*, The Hague, 18 October 1907.

⁶ L. C. Green, op. cit., p. 106.

⁷ Žr.: Ženevos 1949 m. konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“, *Žinios*, 2000, Nr. 63-1905, 13 str., 1 dalis, 2 punktas.

⁸ Plačiau žr.: D. Žalimas, *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d.*

tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės (socialinių mokslų daktaro disertacija, neskelbta).

⁹ M. Pocius, „MVD–MGB specialiosios grupės Lietuvoje 1945–1959 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 1, p. 49–72.

¹⁰ L. C. Green, op. cit., p. 145.

¹¹ *The Laws of War on Land*, Oxford, 9 September 1880.

¹² *Ibid.*, 5.

¹³ *Commentary to the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977, par. 1488.

¹⁴ „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas), sudarytas 1977 m. birželio 8 d.“, *Žinios*, 2000, Nr. 63-1909.

¹⁵ Žr. Jugoslavijos tribunolo bylą Nr. IT-98-33, Krstic and Pandurevic („Srebrenica-Drina corps“).

¹⁶ *Prosecutor vs. Dusko Sikirica, Damir Dosen, Dragan Kolundzija*, Case No. IT-95-8-T, Judgment. Par. 65.

¹⁷ *Ibid.*, 9.

¹⁸ *Rules of Procedure and Evidence* (as amended 6 April 2004).